

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 8 (2021/Kış), ss. 243-264.

Geliş Tarihi: 1 Ekim 2020

Kabul Tarihi: 25 Ocak 2021

Araştırma Makalesi/Research Article

LOZAN ANTLAŞMASI VE ANTLAŞMA İMZALANDIKTAN SONRA İNGİLTERE AVAM KAMARASI'NDA ANTLAŞMA HAKKINDA YAPILAN OTURUM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çağdaş YÜKSEL*

Öz

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını paylaşmışlar ve Sevr Antlaşması ile bu durumu hukuki hale getirmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Milli Mücadele Sevr Antlaşması'nın uygulanmasına engel olmuştur. Milli Mücadele'nin zaferi sonrasında İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında barışı sağlamak için Lozan Antlaşması yapılmıştır. Fakat Türklerle eşit şartlarda yürütülen müzakereler sonucunda yapılan bu antlaşma İngiltere'de pek çok açıdan tartışma yaratmıştır. Yaşanan tartışmalar Lozan Antlaşması'nın İngiliz Parlamentosu'nda onaylanmasını geciktirmiştir. İngiliz muhalefeti yapılan antlaşmada Türklere çok fazla taviz verildiğini savunmuştur. Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması ve Ermenistan kurulmuş olması muhalefet tarafından şiddetle eleştirilmiştir. İngiliz Hükümeti ise mevcut şartlarda daha iyi bir antlaşma yapılamayacağını ifade ederek antlaşmanın onaylanması gerektiğini savunmuştur. Buna rağmen antlaşma ile ilgili tartışmalar devam etmiştir. Bu çalışmada Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında antlaşma hakkında Avam Kamarası'nda yapılan tartışma analiz edilmiştir. Bu şekilde İngiliz muhalefetinin hangi noktalara itiraz ettiği ve hükümetin antlaşmayı ne şekilde savunduğu parlamento tutanaklarına dayanarak gözler önüne serilmiştir. Bu sayede İngiltere'nin Lozan Antlaşması'na bakışının daha iyi anlaşılması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Sevr Antlaşması, Lozan Antlaşması

---

* Arş. Gör. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (cyuksel@pau.edu.tr). ORCID ID: 0000-0002-2230-3702.

THE TREATY OF LAUSANNE AND AN ASSESSMENT ON THE SESSION IN THE HOUSE OF COMMONS OF GREAT BRITAIN ABOUT THE TREATY AFTER THE TREATY WAS SIGNED

Abstract

After the First World War, the Entente Powers shared the Ottoman lands and legalized this situation with the Treaty of Sevres. However, the National Struggle, which started under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, prevented the implementation of the Treaty of Sevres. After the victory of the National Struggle, the Treaty of Lausanne was made to ensure peace between the Entente Powers and Turkey. However, this agreement, which was concluded as a result of negotiations conducted on equal terms with the Turks, created controversy in many aspects in Great Britain. Discussions delayed the ratification of the Treaty of Lausanne in the British Parliament. The British opposition argued that too many concessions were given to the Turks in the treaty. With the Treaty of Lausanne, the abolition of capitulations and the fact that Armenia was not established was strongly criticized by the opposition. The British Government, on the other hand, argued that the treaty should be ratified, stating that a better treaty could not be made under the current conditions. Despite this, discussions regarding the treaty continued. In this study, the debate in the House of Commons about the treaty after the signing of the Treaty of Lausanne was analyzed. In this way, the points the British opposition objected to and how the government defended the treaty was revealed based on the parliamentary records. Thus, it is hoped that Britain's view of the Lausanne Treaty will be better understood.

Keywords: the Ottoman Empire, Great Britain, the Treaty of Sevres, the Treaty of Lausanne

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlaması topraklarını paylaşma niyetinde olan Avrupa Devletlerinin harekete geçmelerine yol açmıştır. Özellikle 19. yüzyıl boyunca Rusya, 19. yüzyılın son çeyreğinde ise İngiltere Osmanlı İmparatorluğu için ciddi bir tehdit oluşturmuşlardır. İmparatorluğun Almanya safında Birinci Dünya Savaşı'na katılması Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen devletler için önemli bir fırsat olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Fransa ve İtalya Türk topraklarını

paylaşmışlar ve bu paylaşımı Sevr Antlaşması ile Osmanlı Hükümeti'ne de kabul ettirmişlerdir. Ancak Anadolu'da başlayan Milli Mücadele Sevr Antlaşması'nın uygulanmasına engel olmuştur. Türk Ordusu'nun zaferi sonrasında İtilaf Devletleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile uzlaşmak zorunda kalmışlar ve ortaya Lozan Antlaşması çıkmıştır. Lozan Antlaşması imzalandığı günden itibaren İngiltere'de pek çok tartışmaya neden olmuştur. Muhalefet antlaşmayı birçok açıdan eleştirmiş ve böyle bir antlaşma yapıldığı için hükümeti suçlamıştır. İngiliz Hükümeti ise antlaşmanın mevcut şartlar içinde yapılacak en iyi antlaşma olduğunu iddia etmiştir. Bu çalışmada Lozan Antlaşması İngiliz Parlamentosu'nda onaylanmadan önce Avam Kamarası'nda yapılan tartışma incelenmiştir. Böylece muhalefetin antlaşmayı hangi açılardan eleştirdiği ve antlaşmanın onaylanmasının neden geciktiği analiz edilmiştir. Ayrıca İngiliz Hükümeti'nin antlaşmayı nasıl savunduğu gözler önüne serilmiştir.

1.Tarihsel Arka Plan

Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın yanında katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir yenilgi yaşamıştır¹. Bunun üzerine İtilaf Devletleri çok ağır şartlar içeren Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı Hükümeti'ne dayatmışlardır². Mondros Mütarekesi Anadolu'nun işgaline hukuki açıdan zemin hazırlaması bakımından büyük önem taşımaktadır³.

Mütareke sonrasında İtilaf Devletleri çeşitli bölgeleri işgal etmişlerdir. Yunanistan'ın da bu işgallere katılarak İzmir'e çıkması Türk halkının sabrını taşırılmıştır. Çünkü halk İtilaf Devletleri'nin gerçekleştirdiği işgalleri geçici olarak değerlendirirken Yunan işgalinin kalıcı olacağını anlamıştır⁴. Bunun üzerine Anadolu'da yaşanan işgallere karşı direniş başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ile beraber mücadele merkezleşmeye başlamıştır⁵. Anadolu'da başlayan direniş İtilaf Devletleri'ni telaşlandırmış ve Türklerle

---

¹ Ahmet Gülen, "Demokrat Parti Döneminde Lozan Algısı", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, s. 78.

² Bayram Kodaman, "Lozan Antlaşması Hakkında Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Samsun, 1989, s. 6.

³ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, C. 5, İstanbul, 2008, s. 118.

⁴ Mevlüt Çelebi, "90. Yılında Lozan Barış Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 28, S. 1, İzmir, 2013, s. 1.

⁵ Temuçin Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, s. 62.

yapılacak barış antlaşmasını daha hızlı hazırlamalarına yol açmıştır. Uzun görüşmeler sonucunda Osmanlı topraklarını paylaşım konusunda uzlaşmaya varılmış ve ortaya Sevr Antlaşması çıkmıştır. Bu antlaşma ile İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasından sorumlu tuttuğu Türkleri cezalandırmak istemiştir. İngiltere ayrıca Yunanistan'ı ödüllendirmeyi ve Ermenilere bir ülke yaratmayı tasarlamıştır⁶.

Savaşta yaşanan ağır mağlubiyetin de etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu Sevr Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu adeta ortadan kalkmış, Türkler Anadolu'nun büyük bir kısmını kaybetmişlerdir⁷. Böylece Türk Milleti'nin hem devletini hem de vatanını kaybetmesi hedeflenmiştir⁸. Fakat Anadolu'da Milli Mücadele'nin güç kazanması Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını imkânsız hale getirmiştir. Ankara Hükümeti Sevr Antlaşması'nı kabul etmemiş ve imzalanmasına büyük tepki göstermiştir⁹. Bunun üzerine İngiltere Sevr Antlaşması'nı Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmek için Yunanistan'ı kullanmaya çalışmıştır¹⁰. Ancak bu girişim başarılı olmamıştır. Milli Mücadele'nin zaferi sonrasında Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır¹¹. Yapılan mütareke sonrasında Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında barışı tesis etmek için bir konferans toplanmasına karar verilmiştir¹². İtilaf Devletleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni 27 Ekim 1922 günü Lozan'da toplanacak barış konferansına davet etmişlerdir¹³. Ancak Türkler arasında ikilik yaratmak isteyen İtilaf Devletleri Lozan Konferansı'na İstanbul Hükümeti'ni de çağırılmışlardır. Bu olay Ankara'da büyük kızgınlık yaratmış ve saltanatın kaldırılması ile sonuçlanmıştır¹⁴.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması Sevr Antlaşması'nı fiili olarak ortadan kaldırmıştır. Ancak bunu hukuki olarak da başarmak için yeni bir antlaşma yapılması gerekmiştir¹⁵. Lozan Konferansı yalnızca Türkiye ile Yunanistan arasındaki barışı sağlamak için değil İtilaf Devletleri ile Türkiye

⁶ Çelebi, *a.g.m.*, s. 1.

⁷ Akşin, *a.g.k.*, s. 154.

⁸ Kodaman, *a.g.m.*, ss. 6-7.

⁹ Cevdet Küçük, "Sevr Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 37, İstanbul, 2009, s. 4.

¹⁰ Ertan, *a.g.m.*, s. 64.

¹¹ Cezmi Eraslan, "Mudanya Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 30, İstanbul, 2005, s. 357.

¹² Şerafettin Turan, "Lozan Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 27, İstanbul, 2003, s. 214.

¹³ Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, İstanbul, 2008, s. 67.

¹⁴ Tahir Kodal, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C: 22, S. 64-65-66, Ankara, 2006, s. 216.

¹⁵ Kodaman, *a.g.m.*, s. 8.

arasında uzun yıllardır devam eden problemleri ortadan kaldırmak için toplanmıştır¹⁶.

Lozan'a gidecek heyet İsmet (İnönü) Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka'dan oluşmuştur. İsmet Paşa başkanlığındaki heyete büyük bir danışman grubu eşlik etmiştir¹⁷. Türk Heyeti'ne kapitülasyonlar ve Ermeniler konusunda kesinlikle taviz verilmemesi gerekirse görüşmelerin kesilmesi talimatı verilmiştir¹⁸. Türk Heyeti'nin konferanstaki temel hedefi Misak-ı Milliye gerçekleştirmeye çalışmak olarak özetlenebilir¹⁹.

İsmet Paşa daha konferans başlamadan önce Fransa'da yaptığı temaslarda Fransızların kapitülasyonların devamını istediklerini fark etmiştir. Bu görüşmelerde İsmet Paşa İtilaf Devletleri'nin Türkiye'nin durumunu tam olarak anlayamadıklarını görmüştür²⁰. Bu nedenle konferans sırasında çok fazla mücadele etmesi gerektiğini anlamıştır. İsmet Paşa İtilaf Devletleri'ndeki algıyı kırmak için konferans boyunca çok uğraşacaktır²¹.

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922 günü açılmıştır. Nitekim konferans İsmet Paşa'nın beklediği gibi başlamıştır. Konferansta özellikle Türk Heyeti ile İngiliz Heyeti arasında yoğun bir mücadele yaşanmıştır. İngiltere'nin bir çok konuda büyük hazırlık yapmış olması Türk Heyeti'ne sorun oluşturmuştur. İngiliz gizli servisinin faaliyetleri ise Türk Heyeti'nin Ankara Hükümeti ile iletişim kurmasını tehlikeli hale getirmiştir. İngiliz Hükümeti'nin Yunan Ordusu'nu yeniden düzene sokma girişimleri de Türk Heyeti üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur²². İngiltere'nin isteklerinin Misak-ı Milli ile zıt olması anlaşmaya varılmasını çok zorlaştırmıştır²³. Yaşanan sorunlar neticesinde 4 Şubat 1923 günü kesintiye uğramıştır²⁴.

---

¹⁶ Hamza Eroğlu, "Şerefli Bir Tarih: Lozan", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S: 3, Ankara, 1985, s. 805.

¹⁷ Yılmaz Altuğ, "Atatürk ve Lozan Konferansı'nın İlk Devresi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 11, Ankara, 1988, s. 418.

¹⁸ Hakan Uzun, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, ss. 331-332.

¹⁹ Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan*, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, 2011, s. 60.

²⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, C. 2, Ankara, 1987, s. 55.

²¹ Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, 2004, s. 156.

²² Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Ankara, 2014, s. 40.

²³ Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara, 2012, s. 111.

²⁴ Eroğlu, *a.g.m.*, s. 805.

23 Nisan 1923 günü yeniden başlayan konferans çetin müzakereler sonucunda barış antlaşması ile sonuçlanmıştır²⁵. 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan diğer antlaşmaların aksine karşılıklı görüşmelerle ve uzlaşmalarla hazırlandığı için uzun ömürlü olmuştur²⁶. Ayrıca Lozan Antlaşması'nda diğer barış antlaşmalarının aksine askeri sınırlamalar, büyük tazminatlar ve devlet egemenliğini sınırlayacak hükümler yer almamıştır. Ancak Lozan Antlaşması ile ortaya çıkan tablo bir çok açıdan İngiltere'yi memnun etmemiştir. Lozan Konferansı'nda oturumlardan birinde Lord Curzon İsmet Paşa'ya şunları söylemiştir: *“Konferansta bir sonuca varacağız ama memnun ayrılmayacağız. Hiç bir konuda bizi memnun etmiyorsunuz. Hiç bir dediğimizin makul olduğuna haklı olduğuna bakmaksızın kabul etmiyor, hepsini red ediyorsunuz. En sonunda şu kaniya vardık ki, neyi red ediyorsanız hepsini cebimize koyuyoruz. Ülkeniz haraptır, imar etmeyecek misiniz? Bunun için paraya ihtiyacımız olacaktır. Parayı nerden bulabileceksiniz? Bugün para dünyada bir bende bir de yanındakinde. Unutmayın, ne red ederseniz hepsi cebindedir. İhtiyaç sebebi ile yarın para istemek için karşımıza gelip diz çöktüğünüz zaman, bugün reddettiklerinizi birer birer çıkartıp size göstereceğiz”*²⁷. Daha konferans sürerken Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya söylediği bu sözler Avrupa'nın karşısında güçlü ve kararlı bir Türkiye görmesinden memnun olmadığını açıkça göstermektedir.

Lozan Barış Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti için hukuki, siyasi, iktisadi alanda bağımsızlığını tescil eden çok önemli bir antlaşmadır²⁸. Lozan Antlaşması Türk Milleti'ni on bir yıldır devam eden yıkıcı savaşlar dizisinden kurtarmıştır. Duyun-u Umumiye ve kapitülasyonlar gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu baskı altında tutan yapılar bu antlaşma ile ortadan kaldırılmıştır²⁹. Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız ve milli bir devlet olarak tescil edilmesini sağlamıştır.

²⁵ Kodal, a.g.m., s. 221.

²⁶ Eroğlu, a.g.m., s. 806.

²⁷ Yaşar Akbıyık, “Zaferin Tescili: Lozan Antlaşması”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Ankara, 2009 s. 391.

²⁸ H Demirci, “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Önemi”, *Anasay*, S. 2, 2017, s. 249

²⁹ Veysi Akın, “Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)”, *Türkler*, C. 16, Ankara, 2002, s. 314.

2. İngiltere Avam Kamarası'nda Yapılan Oturum

Lozan Antlaşması imzalandıktan kısa bir süre sonra 2 Ağustos 1923 günü İngiltere Avam Kamarası'nda Lozan Antlaşması hakkında bir oturum yapılmıştır. Oturuma Wedgwood Benn'in konuşması ile başlanmıştır. Benn konuşmasının başında Almanların ve Türklerin geçmişte İngilizlerin düşmanı olduklarını, Almanlardan yüklü bir tazminat talep edildiğini ifade ederek Türklerden neden tazminat istenmediğini sormuştur. Ruslar borçlarını ödemeyi reddettikleri için Dışişleri Bakanlığı'nun uzun süredir bu mesele ile meşgul olduğunu hatırlatarak Türklerin de borçlarını ödemediklerini iddia etmiş ve İngiliz Hükümeti'nin bu konuda bir şey yapmadığını ileri sürmüştür. Bu durumun İngiliz alacaklıları kötü konuma soktuğunu savunmuştur. Ruslara karşı yürütülen politikanın bir benzerinin Türklere karşı yürütülmediğini ve bu nedenle İngiliz halkının üzüntü duyduğunu söylemiştir. İngiliz Hükümeti'ni maddi çıkarlar için etik değerlerden taviz vermekle suçlamıştır. İngiliz Hükümeti'nin suçu önceki hükümete atacağını bildiğini belirtmiştir. Oysa bunun bir bahane teşkil etmeyeceğini dile getirmiştir. Hükümetlerin ve Başbakanların değiştiğini kabul etmekle beraber uzun süredir aynı kişinin Dışişleri Bakanı olduğunu ifade etmiştir. Sevr Antlaşması ile aşağılanan Türklere Lozan Antlaşması ile istediklerini verenin yine aynı kişi olduğunu söylemiştir. Amerika Birleşik Devletleri İngiltere'ye neden savaştığını sorduğunda İngiltere'nin ezilen halkları Türklerin zorbalığından kurtarmak ve Batı medeniyetine yabancı olan Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'dan çıkartmak için savaştığını söylediğini hatırlatmıştır. Bunun hükümetin kendi ifadesi olduğunu söylemiştir. Şimdiki durumda ne elde edildiğini sormuştur³⁰.

Benn bazı konularda gerçeklerden habersiz görünmektedir. Sevr Antlaşması ile Türkiye'den büyük bir tazminat talep edilmiş ancak Lozan Antlaşması ile bu tazminattan vazgeçilmiştir. İngiltere'nin Türklerden tazminat istemediği eleştirisi bu nedenle yanlıştır. Borçlar konusunda da Lozan Konferansı'nda uzun pazarlıklar yapılmış ve konu belli bir çözüme ulaştırılmıştır. Benn İngiliz Hükümeti'nin Ruslardan borçları talep ettiğini ancak Türklerden etmediğini ileri sürerek gerçekleri çarpıtmaktadır. Benn'in etik değerler adına azınlıklara devletler yaratma isteği ise büyük bir ironidir. Türklerin azınlıklara zorbaca davrandığı iddiası çürüktür ve en önemlisi Benn

---

³⁰ *İngiltere Parlamento Tutanakları*, Avam Kamarası, "Turkey (Peace Treaty)", C. 167, 2 Ağustos 1923, s. 1835.

bölgedeki nüfus oranlarını hiç önemsememektedir. Ona göre Hıristiyan topluluklara vatan yaratılmasından daha etik bir istek yoktur.

Paris Barış Konferansı'nda temelleri atılan ve daha sonra İtilaf Devletleri arasında yapılan görüşmeler ile tamamlanan Sevr Antlaşması ile Milli Mücadele'nin zaferi sonrasında yapılan Lozan Antlaşması'nın benzer hükümler içermemesi gayet doğaldır³¹. Sevr Antlaşması hazırlanırken Osmanlı Hükümeti'nin fikri sorulmamış ve gerçekçi bir yaklaşım sergilenmemiştir. Bu nedenle İtilaf Devletleri istedikleri her şeyi almaya kalkışmışlardır. Fakat Anadolu'da başlayan direniş Sevr Antlaşması'nın uygulanamayacağını herkese göstermiştir. Türk Ordusu'nun zaferi sonrasında İngiliz Hükümeti de gerçeği kabul ederek Lozan Antlaşması'nın yapılmasını kabul etmiştir. İngiltere Sevr Antlaşması'nı uygulayamadığı için barışı sağlamak için Lozan Antlaşması'nı imzalamıştır. Benn'in farkına varamadığı gerçek işte budur. İngiliz Hükümeti gerçekçi davranarak Türklerle antlaşma yolunu seçmiştir.

Benn konuşmasının devamında barış antlaşması ile elde edilen maddi ve manevi sonuçları değerlendirmiştir. Maddi sonuç olarak boğazların serbestliği ve manevi sonuç olarak Rumlar, Ermeniler ve Bulgarlar hakkında konuşacağını söylemiştir. Ticaret hakkında sadece kağıt üzerinde garantiler alındığını ifade etmiştir. Zorlukların farkında olduğunu ancak İngiliz Hükümeti'nin de gerçekleri görmekte çok geç kaldığını dile getirmiştir. Hükümetin Mavi Kitap'a ve gazetelerde çıkan raporlara çok fazla güvenmesini eleştirmiştir. Bu nedenle İngiliz tüccarların 1583 yılından beri sahip oldukları ayrıcalıkları kaybettiklerini savunmuştur. Hükümete savaşı eğer Türkler kazansaydı İngiliz tüccarların ticari anlamda daha büyük bir aşağılanma yaşayıp yaşamayacaklarını sormuştur. Türklerin savaşı kazanmaları durumunda Lozan Antlaşması ile elde ettiklerinden fazlasını istemeyeceklerini ileri sürmüştür³².

Benn'in bu konudaki eleştirisi gerçekleri yansıtmamaktadır. İngiltere ve Fransa Lozan Konferansı'nda kapitülasyonları devam ettirebilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. İtalya da onlara destek olmuştur. Ancak İtilaf Devletleri'nin birleşik cephesine rağmen İsmet Paşa kapitülasyonların

³¹ Temuçin Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 58, Ankara, 2016, s. 24.

³² *A.g.a.*, ss. 1836-1837.

kaldırılması konusunda kararlı davranmıştır³³. Türk Heyeti'ne kapitülasyonların kesinlikle kaldırılması talimatı verildiği için İtilaf Devletleri'nin çabaları boşa gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki yeni Türkiye'nin en çok önem verdiği konulardan birisi ekonomik anlamda bağımsızlıktır. İtilaf Devletleri bu durumu Lozan Konferansı'nda tam olarak öğrenmişlerdir. Ancak görünüme bakılırsa Benn Lozan Antlaşması'ndan sonra bile bu durumun farkına varamamıştır.

Benn konuşmasına Boğazlar konusu ile devam etmiştir. Boğazlardan serbest geçişin çok önem verilen bir konu olduğunu ifade etmiştir. İngiltere'nin savaştan önce savunduğu tezin Boğazların savaş gemilerine kapatılabileceğini ancak ticaret gemileri için açık kalması gerektiği olduğunu hatırlatmıştır. Bu politikanın 1840 yılından beri devam ettiğini söylemiştir. Boğazlar için bir diğer düşüncenin Karadeniz'in silahsızlandırılması olduğunu ifade etmiştir. Bu fikrin barış konferansında Rusya tarafından da savunulduğunu belirtmiştir. Üçüncü seçeneğin ise Türk ve Rus itirazlarına rağmen Boğazların tamamen açık kalması sağlayacak bir rejim kurulması olduğunu dile getirmiştir. Bu düşüncenin İngiltere ve müttefikleri tarafından savunulduğunu belirtmiştir. Boğazların açık kalmasının Karadeniz'e erişim güvenliği sağlayacağını ve bu durumun İngiltere'ye büyük bir avantaj sağlayacağını belirtmiştir³⁴.

İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın uzamasının en önemli nedeni olarak Boğazların kapanmasını görmüştür. Bu nedenle daha Mondros Mütarekesi'nde Boğazların açılması sağlamış ve Sevr Antlaşması ile Boğazların yönetimini uluslararası bir komisyona vermiştir. Boğazlar meselesi Lozan Antlaşması'nda da ciddi tartışmalara neden olmuştur. Uzun müzakereler sonucunda İngiltere'nin savunduğu tez olan Boğazların savaş ve barış zamanında ticaret ve savaş gemilerine her zaman açık olması fikri kabul edilmiştir³⁵.

Benn Boğazların açık kalmasının Rusya'ya Karadeniz'den çıkma imkanı sağlayacağını söyleyerek, Rusya ile uzun vadeli ilişkilerin nasıl gelişeceğini büyük önem arz ettiğini dile getirmiştir. Rusya'daki rejime olan önyargıların bir kenara bırakılması gerektiğini savunarak, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin önemli bir müttefiki olduğunu hatırlatmıştır. Rusya'nın Türk

³³ Erkan Cevizliler ve Seyhan Akbulut, "Lozan Barış Konferansı'nda Kapitülasyonlar Meselesi ve İsmet Paşa", *Atatürk Dergisi*, C. 8, S. 2, Ankara, 2019, s. 185.

³⁴ A.g.a., s. 1837.

³⁵ Şarika Berber, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, S. 2, 2006, ss. 621, 625.

sorununun çözümünü için hem karadan hem de denizden pek çok katkı yaptığını ileri sürmüştür. İngiltere'nin konferansta her ülke ile fikir alışverişinde bulunduğunu ancak Rusya ile temas kurmadığını, Rus heyetinin bu durumdan şikayetçi olduğunu açıklamıştır. İngiltere'nin tarih boyunca yaşanmamış bir şeyi başararak Türkler ile Rusları birleştirdiğini iki ülkenin artık müttefik olduğunu ifade etmiştir. Mevcut Boğazlar rejimi ile İngiltere'nin Karadeniz'e giriş hakkı kazandığını ancak aynı rejimin Rusya'ya da istediği zaman Akdeniz'e çıkma fırsatı yarattığını söylemiştir. Türkiye'den çok daha güçlü bir ülkeyi düşman edindiklerini, Yakın Doğu'da Rusya'nın kabul etmediği bir düzenin kalıcı olamayacağını savunarak hükümetini eleştirmiştir³⁶.

İngiltere Rusya'nın Lozan Konferansı'nda sadece Boğazlar konusundaki görüşmelere katılmasına izin vermiştir. Rusya bunu kabul etmek zorunda kalmış ve görüşmelerde Boğazların savaş gemilerine kapalı kalması tezini savunmuştur³⁷. Fakat İngiltere kendi donanmasının güçlü olduğunu dikkate alarak Boğazların açık kalmasında ısrar etmiştir. Bu sayede Karadeniz'de etkin olarak Rusya üzerinde baskı kurmayı tasarlamıştır. Karadeniz'e kıyısı olan bir çok devlet de İngiltere'nin tezini desteklemiştir. Barışın Boğazlar meselesine bağlı olduğunu gören Türkiye de İngiltere'nin istediğini kabul etmiştir. Türkiye ayrıca Boğazların kapalı olması durumunda Karadeniz'deki Rus donanmasının kendisi için büyük bir tehdit oluşturacağını da fark etmiştir. Bulgaristan ve Romanya da benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Benn'in Türkiye uğruna Rusya'nın küstürüldüğü iddiası doğru değildir. Rusya'daki rejim itibarıyla İngiltere ile Rusya'nın uzlaşabilmesi mümkün değildir. Ayrıca iki ülke arasında borç meselesi yüzünden ciddi bir kriz vardır. İngiltere'nin çarlık taraftarlarını destekleyerek Rusya'daki iç savaşı körüklemesi İngiliz-Rus ilişkilerini kolay kolay düzelemeyecek bir konuma sokmuştur. Ama Benn konuşması boyunca Hıristiyan Rusya'yı Müslüman Türkiye'ye tercih ettiğini göstermiştir. Benin'in Türkiye'den pek hazzetmediği ve Rusya'ya sempati beslediği kolayca anlaşılmaktadır.

Konuşmasının devamında Benn bazı uluslara değinmiştir. Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış imkanı sağlanmamasının hata olduğunu iddia etmiştir. Yunanistan'ın İngiliz politikası için savaştığını itiraf ederek başarısız olan bu politika nedeniyle Yunanlıların acı çektiğini ileri sürmüştür. Yunanistan'ın

³⁶ A.g.a., s. 1838.

³⁷ Nigar Cengiz, "Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 36, 2019, s. 183.

İzmir'e İtilaf Devletleri'nin isteğiyle çıktığını, İngiltere'nin teşvikiyle Anadolu içlerine ilerlediğini hatırlatmıştır. Yunan Ordusu lehine yapılan konuşmalarda Yunanistan'ın Ankara'yı rahatlıkla alabileceğinin söylendiğini anımsatmıştır. Bu olaydan altı hafta sonra İzmir'in düştüğünü ve Yunan Ordusu'nun Anadolu'dan atıldığını belirtmiştir. Bu durumun Yunanistan için felaket İngiltere için ise büyük bir utanç olduğunu ifade etmiştir. Türk zaferinin İngiliz İmparatorluğu içinde ciddi çatlaklara sebep olduğunu dile getirmiştir. İngiltere Türklere karşı savaşmak istediğinde dominyonların buna şiddetle karşı çıktıklarını hatırlatmıştır. Yaşanan mağlubiyet sonrasında 500.000 Rum'un Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldıklarını ve bu nedenle pek çoğunun ölümüyle sonuçlanan bir trajedi yaşandığını iddia etmiştir. Bu durum nedeniyle İngiltere'nin Milletler Cemiyeti'ne iki kez başvuru yaptığını fakat olayın üstüne düşmediğini dile getirmiştir. İzmir'de yaşayan İngiliz tüccarların hükümete başvurarak parasız kaldıklarını söylediklerini ve yardım talep ettiklerini açıklamıştır. Tüccarların tek isteklerinin adalet olduğunu ileri sürmüştür. Şimdiki durumun İngiltere'nin Anadolu politikasının iflası demek olduğunu ifade etmiştir³⁸.

Lozan Konferansı boyunca İngiltere, Anadolu'da maceraya sürüklediği Yunanistan'ı savunmak için büyük mesai harcamıştır. Yunan Ordusu'nun yenilgisi Yunanistan için felaket olduğu kadar İngiltere için de büyük bir prestij kaybı yaratmıştır. Yunanistan bozgun sonrasında İngiltere'den destek beklemiştir. İngiltere'nin müdahaleleri konferansta Yunanistan'ın çok fazla ezilmesine engel olmuştur. Ancak Milli Mücadele zaferi gerçekten de İngiliz İmparatorluğu içinde büyük bir kriz yaratmış, İngiltere'de hükümetin değişmesine yol açmıştır.

Benn bundan sonra Ermeniler hakkında konuşmuştur. Ermenilerin Türklere tarafından savaşa davet edildiklerini ancak bunu kabul etmediklerini belirtmiştir. Birçok Ermeni'nin Fransızlar tarafından oluşturulan lejyona katılarak İtilaf Devletleri için savaştığını hatırlatmıştır. Ermenistan'ın Sevr Antlaşması'nın imzacılarından biri olduğunu anımsatarak bugünkü durumda Ermenilerin elinde hiçbir şey kalmadığını ifade etmiştir. Ermenilerin Türklere itaat etmekten başka çareleri kalmadığını ileri sürmüştür. Mayıs 1920'de Amerika Birleşik Devletleri Ermenistan'ı himayesi altına almayı reddettikten sonra bile İngiltere'nin Ermenistan'a pek çok vaatte bulunduğunu ancak hiçbirini yerine getirmediklerini söylemiştir. Barış antlaşmasında Ermeniler hakkında bir madde

---

³⁸ A.g.a., ss. 1838-1840.

olmadığını Ermenilerin kendi kaderleri ile baş başa bırakıldıklarını dile getirmiştir³⁹.

Savaş sırasında İtilaf Devletleri pek çok vaatte bulunarak Ermenilerden faydalanmışlardır. Savaş sonrasında bazı toprakların Ermenilere verilmesi tasarlanmıştır. Ancak savaş sonrası durumu göz önüne alan İngiltere Ermeni meselesini Amerika Birleşik Devletleri'ne devretmeye çalışmıştır⁴⁰. Fakat Amerika bu talebi geri çevirmiştir. Buna rağmen İngiltere Sevr Antlaşması ile Ermenistan pek çok Türk toprağını vermeye çalışmıştır. Ancak Büyük Millet Meclisi Ordularının Ermenileri mağlup etmesi Büyük Ermenistan hayallerine son vermiştir. Buna rağmen Lozan Konferansı öncesinde Ermeniler İtilaf Devletleri'ne başvurmuş ve çeşitli propaganda faaliyetlerine başlamışlardır. İngiltere konferansta Ermeniler lehine bazı taleplerde bulunmuş fakat bu istekler Türk heyeti tarafından reddedilmiştir. Zaten Türk heyetine verilen talimatta Ermenilere kesinlikle toprak verilmemesi gerekirse görüşmelerin kesilmesi bildirilmiştir⁴¹. Türk Heyeti'nin kararlı tutumuna rağmen Lozan Konferansı boyunca İngiliz Heyeti başkanı Lord Curzon Ermeniler için pek çok toprak talebinde bulunmaya devam etmiştir. Curzon Ermeniler lehine toprak kazanamayacağını bilmesine rağmen Türk Heyeti üzerinde baskı kurmak ve Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne girmeye zorlamak için Ermeni meselesini kullanmıştır. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne girer ve cemiyetin azınlıklar hakkındaki düzenlemelerini kabul ederse meselenin çözüleceğini ima etmiştir. Bu sayede Türkiye ile Rusya'nın arasını açmaya çalışmıştır⁴². İngiltere Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Ermenileri sürekli Türkler aleyhine kışkırtmıştır. Bunu yaparken Ermenilere çeşitli topraklar vaat etmiştir. Ancak savaş sonrasında askeri, ekonomik ve jeopolitik sorunlar nedeniyle Ermenistan'ı himaye edemeyeceğini anlayınca meseleyi Amerika Birleşik Devletleri'ne havale etmeye çalışmıştır. Sevr Antlaşması'nda Ermenilere toprak vererek onları Milli Mücadele aleyhine kullanmaya çalışmıştır. Lozan Konferansı sırasında bile farklı amaçlar uğruna Ermenileri kullanmaya devam etmiştir. Ermeniler ise İngiltere'ye başvurarak istediklerini elde edebileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak gerçekleri gören İngiltere Türkiye ile barış yaparak Ermenileri yüz üstü bırakmaktan çekinmemiştir.

³⁹ A.g.a., s. 1840.

⁴⁰ Mehmet Dilek, "Lozan Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin Ermenilere Yönelik Toprak Talepleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 19-20, 2011, s. 3.

⁴¹ Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, Ankara, 1990, s. XIV.

⁴² Mim Kemal Öke, *Ermeni Sorunu*, Ankara, 1991, s. 191.

Benn gelinen noktada en büyük suçun Rusya'da olduğunu öne sürmüştür. Rusya'nın savaştan çekilmesinin Türklere barışı dayatma şansını çok aza indirdiğini savunmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya aralarında anlaşmalar bile paylaşım planlarını hayata geçirmek için Anadolu'ya çok sayıda Rus askeri gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Rusya'nın savaş dışı kalması bir yana İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aralarında anlaşamadıklarını ve Türklerin bu durumdan maksimum derecede yararlandıklarını söylemiştir. İtalya ve Fransa'nın Türkiye ile antlaşmalar yaptıklarını hatırlatmıştır. Fransızların Türklere 10.000 tüfek, 2.000 at ve 10 adet uçak verdiğini ve silah alışverişinin devam edeceğini ifade etmiştir. Ermenilerin İngiltere'ye neden kendileri için bir şey yapmadığını sorduğunda İngiliz Başbakanı'nın ülkesinin çok fazla sorumluluğa sahip olduğunu bu nedenle Ermenilere yardım edemeyeceğini söylediğini anımsatmıştır. Bu sırada İngiltere'nin Irak'taki isyanı bastırmakla uğraştığını ve Sovyet rejimini devirmek için Beyaz Ruslara destek verdiğini, hatta bunun için çok büyük miktarda para harcadığını kabul etmiştir. Fakat sonunda bu girişimin başarısız olduğunu, hükümetin yanlış bir politika izlediğini söylemiştir. Beyaz Rusların mağlubiyeti sonrasında silahların bir kısmının Rusların ve Türklerin eline geçtiğini, bu silahların İngilizler ve Ermenilere karşı kullanıldığını ileri sürmüştür. Bu durumu Dışişleri Bakanı Curzon'un ve Fransız Mareşal Franchet d'esperey'in de dile getirdiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Times dergisinin Denikin'in ve Wrangel'in mağlubiyeti sonrasında Bolşevikler tarafından ele geçirilen silahların önemli bir kısmının Mustafa Kemal'e gönderildiğini yazdığını belirtmiştir. Çanak krizi sırasında İngiliz kuvvetlerini kuşatan Türk Ordusu'nun İngiliz tüfekleri kullandığını ileri sürerek hükümeti eleştirmiştir. Yarbay Ward araya girerek bu iddianın doğru olmadığını savunmuştur⁴³.

Bu gerçekten de isabetli bir tespittir. Rusya'nın savaş dışı kalması Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasına büyük katkı yapmıştır. Bu olay Anadolu'da başlayan mücadeleye karşı Rus Ordusu'nun kullanılamamasına yol açmıştır. Ayrıca Rusya'da kurulan yeni rejim Batı devletleriyle sorun yaşadığı için Milli Mücadele'ye belli ölçüde destek olmuştur. İngiltere'nin Orta Doğu politikası Fransa ve İtalya'yı küstürdüğü için Mustafa Kemal Paşa bu durumdan önemli ölçüde yararlanmıştır. Bunun sonucunda Fransa ve İtalya'dan büyük ölçüde silah elde edilmiştir. İngiltere'nin açgözlülüğü uzun vadede kendi zararına olmuştur.

---

⁴³ A.g.a., ss. 1841-1842.

Benn konuşmasının son bölümünde Lozan Barış Antlaşması hakkında genel bir değerlendirme yapmıştır. Benjamin Franklin'den alıntı yaparak asla iyi bir savaş ve asla kötü bir barış olmadığını söylemiştir. Barış antlaşması ile en azından Arap ırkının bağımsızlığını kazandığını ve kendi devletlerini kurduklarını ifade etmiştir. Tazminat meselesinin çözüme ulaşmasından memnun olduğunu belirtmiştir. Ancak barış sürecinde Bulgaristan, Yunanistan ve Ermenistan'a İtilaf Devletleri'nin ihanet ettiğini öne sürmüştür. 1918 yılındaki büyük zaferden sonra ve Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettirmek için muazzam miktarda para harcadığını ancak Mustafa Kemal karşısında başarılı olunamadığını hatırlatmıştır. İngiltere'nin bir hazine harcayarak ve büyük miktarda zayıf yaşayarak mağlup ettiği bir ülke karşısında yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Lord Balfour tarafından haydutların başı olarak nitelenen kişi ile müzakere ederek yapılan barışın İngiltere açısından "bir aşağılanma antlaşması" olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur⁴⁴.

Lozan Konferansı'nda Ermenilere ihanet edildiği iddiası gerçek dışıdır. İngiliz Heyeti sık sık Ermeni konusunu gündeme getirmiştir. Diğer İtilaf Devletleri de İngiliz taleplerini desteklemişlerdir⁴⁵. İngiltere Anadolu'da yüzbinlerce azınlığın hayatının tehlikede olduğunu ileri sürerek Ermeniler lehine bazı isteklerde bulunmaktan geri durmamıştır⁴⁶. Her ne kadar İngiltere'nin bu konuda kendi beklentileri olsa da Ermeniler için bir girişimde bulunmadığı iddia edilemez. Fakat Türk tarafı bu konuda pazarlığa yanaşmamıştır.

Hükümet adına Ronald McNeill suçlamalara cevap vermiştir. Benn ile aynı fikirde olmadığını belirterek konuşmasına başlamış ve yapılan eleştirileri cevaplamıştır. Antlaşmanın bir aşağılanma olmadığını savunmuş, İngiltere'nin prestij kaybetmediğini aksine Doğu'da prestijinin arttığını iddia etmiştir. Durumun Orta Doğu ve hatta Türkiye'de böyle olduğunu öne sürmüştür. İngiltere'nin Beyaz Rusları destekleme kararını savunarak, o dönemde bu politikanın doğru olduğunu çünkü Bolşeviklerin ülkeye hâkim durumda olmadıklarını ifade etmiştir. İngiliz Hükümeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiki olan Ruslara bu şekilde borcunu ödediğini dile getirerek ancak şu anda Rusya'ya Bolşeviklerin sağlam bir şekilde hâkim olduklarını kabul

⁴⁴ A.g.a., s. 1843.

⁴⁵ Dilek, a.g.m., s. 14.

⁴⁶ Mustafa Bilgin, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletleri'nin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", *Bellekten*, C. 69, S. 254, 2005, s. 3.

etmiştir. Büyük savaşın üzerinden dört yıl geçtiğini ve bu dört yılda yaşananlar nedeniyle yeni bir barış antlaşmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. 1914 yılından beri ancak şimdi barışın sağlanabildiğini dile getirmiştir. Barış antlaşmasında eleştirilen noktalar olduğunu kabul etmekle beraber bunlardan hangisi için yeni bir savaşın göze alınabileceğini sormuştur. Antlaşmadaki hangi maddeler için askere alma bürolarının yeniden açılacağını, denizaşırı ordular görevlendirileceğini, büyük harcamalar yapılacağını, her gün yaralı listeleri okunacağını öğrenmek istemiştir. Hükümet ne kadar kusurlu olursa olsun barış antlaşmasını eleştirenlerin ülke gerçeklerini dikkate almaları gerektiğini vurgulamıştır⁴⁷.

İngiliz Hükümeti Türkler ile barış sağlanamamasının İngiltere'ye sıkıntı yarattığını ve Sevr Antlaşması'nı Ankara Hükümeti'ne kabul ettiremeyeceğini anlayınca yeni bir barış antlaşması yapmanın zorunlu olduğunu fark etmiştir. McNeill'in konuşması bu şekilde okunmalıdır. İngiltere mevcut şartlarda barış yapmaktan daha iyi bir çözüm yolu olmadığını görmüştür.

Çarlık yönetiminin devrilmesi ve yeni kurulan Sovyetlerin Batı dünyasını hedef alması üzerine Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere Rusya'daki rejimi devirmek için Çarlık yandaşlarını desteklemiş ve Rus iç savaşını kızıştırmıştır. Ancak Kızıl Ordu'nun galibiyeti İngiliz planlarını suya düşürmüştür. Bu durum muhalefetin İngiliz Hükümeti'ni hedef almasına yol açmıştır.

McNeill savaş sonra erdiğinde Alman, Avusturya ve Türk Askeri gücünün tamamen kırıldığını, eğer o dönemde barış yapılabilsse şartların çok daha farklı olacağını söylemiştir. Fakat Paris Barış Konferansı'nda öncelikle Almanya ve Avusturya meselesinin görüşüldüğünü, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan konusunda karar almasının zaman aldığını ve Amerika'nın Ermenistan'ı himaye etmeyi reddetmesi üzerine yeni formüller arandığını ve bu nedenle Türklerle yapılacak barış antlaşmasının hazırlanamadığını itiraf etmiştir. Anadolu'da başlayan direnişin sadece İstanbul'daki hükümete karşı bir isyan olarak değerlendirildiğini hatırlatmıştır. Ancak İtilaf Devletleri farkına varana kadar Mustafa Kemal'in Anadolu'da güçlü bir organizasyon kurarak İtilaf Devletleri'ne karşı önemli bir direniş oluşturduğunu anımsatmıştır. Olaylar yaşandıktan sonra herkesin kolayca değerlendirme yapabildiğini söylemiş ancak direnişin başında kimsenin gerçeği

---

⁴⁷ A.g.a., ss. 1844-1845.

göremediğini itiraf etmiştir. Türk Devleti'nin tarihinde ilk kez ulusal bilinçle bir birine bağlı bir halka sahip olduğunu vurgulamıştır. İmparatorluğun ortadan kalktığını, ülkenin sadece Türklerden oluşan bir yapı haline geldiğini ifade etmiştir. Bu durumun Türk ve dünya tarihi için yeni bir olgu olduğunu kabul etmiştir. Bu açıdan bakıldığında barış antlaşmasını büyük bir önem taşıdığını söylemiştir. Antlaşma ile büyük miktarda toprağın Türk İmparatorluğu'ndan ayrıldığını belirtmiştir. Hıristiyan ve Arap vilayetlerinin ayrılması sonrasında Anadolu'da hem ırk hem de din olarak homojen bir nüfusun oluştuğunu dile getirmiştir. Yeni bir Türkiye doğduğunu ve bu ülke ile barış yapıldığını ifade etmiştir. Lozan Konferansı'nda İngiltere'nin barışı dikte edecek konumda olmadığını, Türkiye ile eşit şartlarda müzakere edildiğini ve tıpkı bir parlamento oturumu gibi uzun tartışmalar sonrasında antlaşma maddelerinin tek tek belirlendiğini ifade etmiştir. Bu yüzden antlaşmayı onaylama konusunda parlamentonun endişe duymasının yersiz olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte İngiltere'nin bazı isteklerini kabul ettiremediğini kabul etmiştir. Araya giren Yarbay Ward başarısızlığın gerçek sebebini ve Fransa'nın müttefik cepheyi terk etmesinin başarısızlıkta önemli bir etken olup olmadığını sormuştur. McNeill fazla vakit almamak için konuları detaylı anlatmadığını sadece genel açıklamalar yaptığını söyleyerek, İngiliz tüccarların durumu hakkında konuşmuştur. Kapitülasyonların kaldırılmasının tüccarları barbarca bir düzene mahkûm ettiği eleştirisini anlayamadığını dile getirmiştir. Kapitülasyonların Orta Çağ'a ait olduğunu, diğer milletlerin bunlardan vazgeçtiklerini, Türklerin de bunu istemelerinden daha doğal bir şey olamayacağını ifade etmiştir. Lozan Konferansı'nda Türk heyetinin eşitlik isteyerek, ekonomik ve hukuki alanda modernleşme sözü verdiklerini hatırlatmıştır. Eğer bunu başaramazlarsa bu durumun Türkiye aleyhine olacağını belirtmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması sonrası Türkiye gerekli düzenlemeleri yapamazsa yabancı yatırımların ve tüccarların ülkeden kaçacaklarını ve Türk ekonomisini zarar göreceğini söylemiştir. Fakat kapitülasyonların kaldırılmasının İngiliz tüccarları barbarlara teslim etmek olarak sunulmasını yanlış olarak nitelendirmiştir⁴⁸.

Gerçekten de Türklerle yapılacak barış antlaşmasının gecikmesi ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinin işgal edilmesi Milli Mücadele'nin başlamasına yol açmıştır. Türk halkı direnişe geçmeden önce bir barış antlaşmasını Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirme fırsatını kaçıran İtilaf Devletleri bu hatalarından büyük pişmanlık duymuşlardır. Barış antlaşmasının gecikmesinin nedenleri

---

⁴⁸ A.g.a., ss. 1846-1849.

McNeill konuşmasında açıkça ifade etmiştir. Ayrıca Milli Mücadele'nin başlarda ciddiye alınmadığını ancak iş isten geçtikten sonra harekete geçildiğini itiraf etmekten çekinmemiştir. Türk olmayan ırkların bağımsızlıklarına kavuşmalarını önemli bir gelişme olarak değerlendirmiş ancak imkânsızlıklar nedeniyle daha fazlasının elde edilemediğini dile getirmiştir. Burada kastedilen Sevr Antlaşması ile ortaya çıkarılan düzendir. Kapitülasyonların kaldırılmasını eleştirenlere Türklerin pek çok alanda reform yapacaklarını belirterek karşılık vermiştir. Ayrıca reformlar yapılmazsa Türk ekonomisinin zarar göreceği tehdidinde bulunmuştur. Fakat Ankara Hükümeti zaten ihtiyaç duyulan bu reformları hayata geçirmekte tereddüt etmemiştir. Zaten kapitülasyonların devamının sağlanmasının mümkün olmadığını İtilaf Devletleri Lozan Konferansı'nda açıkça görmüşlerdir. Lozan Konferansı'na gönderilen heyete Ankara'da verilen kapitülasyonlar konusunda kesinlikle taviz verilmemesi gerekirse görüşmelerin kesilmesi talimatı nedeniyle İsmet Paşa bu konuda kesin kararlı davranmıştır. Böylece Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştır⁴⁹.

McNeill konuşmasının devamında Boğazlar rejimi ve Rusya ile işbirliği yapılmaması hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir. Konferansta Rusya'nın Boğazlar konusundaki tezini destekleyen hiç bir ülke olmadığını vurgulamıştır. Rusların Türkleri kullanarak Boğazlarda kendi çıkarlarına uygun bir rejim kurmaya çalıştıklarını ancak Türklerin onlara güvenmediklerini hatırlatmıştır. İngiltere'nin hatası yüzünden Ruslarla Türklerin müttefik oldukları fikrini kesinlikle reddetmiştir. İngiltere için deniz ticaretinin çok önemli olduğunu, kurulan Boğazlar rejimi ile Boğazların her zaman açık kalmasının sağlandığını dile getirmiştir. Bu sayede İngiltere'nin istediği zaman Karadeniz'e savaş gemilerini gönderebileceğini de vurgulamıştır. Boğazlar rejiminin uluslararası bir komisyon tarafından denetleneceğini, bir sıkıntı yaşanması durumunda Milletler Cemiyeti'ne başvurulacağını ifade etmiştir. Kurulan rejim sayesinde Fransa, İtalya ve Japonya ile uyum içinde hareket edileceğini belirtmiştir⁵⁰.

Lozan Konferansı'nda Rusya Boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olması tezini savunmuştur. Buna karşın İngiltere Boğazların savaş ve barışta bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık kalmasını istemiştir. Konferansta Türkiye dahil bütün

⁴⁹ Cevizliler ve Akbulut, *a.g.m.*, s. 186.

⁵⁰ *A.g.a.*, ss. 1849-1850.

katılımcılar bu fikri kabul etmişlerdir⁵¹. Türkiye Boğazlar konusunda yaşanacak fikir ayrılığının barışın sağlanmasını engelleyeceğini görmüş ve gönülsüz de olsa İngiltere'nin tezini kabul etmiştir. Türkiye'nin Boğazlarda gözü olan Rusya'ya güvenmemesi de bu kararda etkili olmuştur. İngiltere böylece güçlü donanması vasıtasıyla donanması yetersiz olan Rusya üzerinde baskı kurmayı ve çarlık taraftarlarını deniz yoluyla desteklemeyi planlamıştır.

McNeill Ermeniler konusunda yapılan eleştirilere de cevap vermiştir. Ermenilere bir vatan vaat edildiğini ve bu vaadin yerine getirilememesinin bir başarısızlık olduğunu kabul etmiştir. Ancak bu durumun ne İngiltere'nin ne de başka bir ülkenin kontrolünde olmayan koşullar yüzünden yaşandığını savunmuştur. İtilaf Devletleri'nin Ermenilere bir ülke yaratabileceklerine inandıklarını ancak bu girişimin Milli Mücadele'yi çok güçlü hale getirdiğini ifade etmiştir. Lozan Konferansı'na gelen Türk heyetinin de Ermeni konusunda hiç bir pazarlığa yanaşmadıklarını anımsatmıştır. Lord Curzon'un Ermenilere bir vatan yaratmak için Lozan Konferansı'nın başından sonuna kadar büyük çaba gösterdiğini, her fırsatta girişimde bulunduğunu hatırlatmıştır. İngiltere'nin bu insani tutumdan ötürü gurur duyması gerektiğini ileri sürmüştür. Lord Curzon'un başarılı olamadığını ancak elinden gelenin en iyisini yaptığını iddia etmiştir. Ayrıca antlaşmada azınlıkları korumaya yönelik pek çok madde olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra yaşanabilecek sorunlarda Milletler Cemiyeti'nin devreye girebileceğini savunmuştur. Bu ihtimallerin Ermeniler konusunda yaşanan başarısızlığı hafiflettiğini ileri sürmüştür. Bu konuşma sonrasında Avam Kamarası 13 Kasım tarihine kadar tatile girmiştir⁵².

Ermeniler Lozan Konferansı'na başvurarak taleplerini iletmişlerdir. Lozan'da Türk Heyeti başkanı İsmet Paşa ile de görüşerek Doğu Anadolu'dan Ermenilerin sürüldüğünü iddia etmişlerdir. Ancak İsmet Paşa bu iddiayı ciddiye almamıştır⁵³. Lozan Konferansı'nda Lord Curzon Kuzey Doğu Anadolu ve Kilikya'da Ermenilere toprak verilmesini talep etmiştir⁵⁴. Konferansta Türk Heyeti İngiliz temsilcilerin bütün ısrarlarına rağmen Ermeni konusunda en ufak bir taviz bile vermemiştir. Zaten heyete Lozan'a gelmeden önce verilen talimatta

⁵¹ Cengiz, *a.g.m.*, s. 185.

⁵² *A.g.a.*, s. 1850.

⁵³ Mehmet Burak, "Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 62, Ankara, 2005, s. 552.

⁵⁴ Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul, 2018, s.129.

kapitülasyonlar ve Ermeniler konusunda hiç bir taviz verilmemesi gerekirse görüşmelerin kesilmesi emredilmiştir⁵⁵.

Ermeniler Birinci Dünya Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak görmüşler ve İtilaf Devletleri ile işbirliği yaparak Türkler aleyhine harekete geçmişlerdir. Bu durum tehcir kararının alınmasına yol açmıştır. Savaş sonrasında İtilaf Devletleri Ermenileri ödüllendirmek için Doğu Anadolu bölgesini Ermenilere vermeye kalkmışlardır. İngiltere savaş sonrasında askeri ve mali açıdan Ermenistan'ı destekleyemeyeceğini gördüğü için meseleye Amerika Birleşik Devletleri'ni dâhil etmek istemiştir. Ancak Amerikan Senatosu Ermenistan'ı himaye etmeyi kabul etmemiştir. Buna rağmen Sevr Antlaşması ile Doğu Anadolu toprakları Ermeniler verilmiş ve bu durum Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirilmiştir. Ancak Büyük Millet Meclisi kuvvetleri Ermenileri mağlup edince Büyük Ermenistan hayali son bulmuştur. Lozan Antlaşması ile bu durum teyit edilmiştir. Bu durum Ermeni destekçilerini epey üzmüş ve Lozan Antlaşması aleyhine harekete geçmelerine yol açmıştır. Ancak İngiliz Hükümeti bu tepkileri dikkate almamış ve antlaşmayı onaylamıştır.

Sonuç

Avrupa Devletleri yüzyıllardır Şark Meselesi adı altında Osmanlı topraklarını paylaşmışlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Sevr Antlaşması ile Anadolu da paylaşılmış ve böylece Şark Meselesinin sonlandırıldığı düşünülmüştür. Ancak Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele neticesinde Sevr Antlaşması ortadan kaldırılmıştır. Sevr Antlaşması'nın yırtılıp atılması üzerine İtilaf Devletleri ile yeni Türk devleti arasında barışı sağlamak için Lozan Konferansı toplanmıştır. Konferans uzun ve çetin geçmiştir. Avrupa devletleri ortaya çıkan yeni Türkiye'yi anlamakta oldukça zorlanmışlardır. Konferans neticesinde varılan uzlaşma ile Lozan Antlaşması ortaya çıkmıştır. Bu antlaşma Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan barış antlaşmaları içinde günümüze kadar varlığını sürdüren tek antlaşma olmuştur. Bunun olmasında iki tarafın da dönemin gerçeklerini dikkate alarak hareket etmesinin büyük payı vardır.

Lozan Antlaşması'nın imzalanması sonrasında İngiltere'de büyük tartışmalar başlamıştır. Yeni Türkiye'yi anlayamayan ve Doğu dünyasına önyargı ile bakanlar Lozan Antlaşması'nı kabul etmekte zorlanmışlardır. Yine

---

⁵⁵ Uzun, *a.g.m.*, ss. 331-332.

Hıristiyanlık şuuru ile hareket edenler antlaşmayı Batı dünyasının Müslümanlar karşısındaki bir mağlubiyeti olarak adlandırmışlardır. Bu grup antlaşmanın İngiliz Parlamentosu'nda onaylanmaması için yoğun bir çaba göstermiştir. Hükümet ise elindeki imkanlar dâhilinde yapılabilecek en iyi antlaşmayı yaptığını savunarak antlaşmanın onaylanması için mesai harcamıştır.

Antlaşma imzalanır imzalanmaz İngiltere Avam Kamarası'nda Lozan Antlaşması hakkında bir oturum yapılmıştır. Bu oturumda muhalefet antlaşmayı birçok açıdan eleştirmiştir. Büyük Ermenistan'ın kurulamaması ve kapitülasyonların kaldırılması Avam Kamarası'nda Lozan Antlaşması hakkında yapılan oturumda en büyük tartışma konusu olmuştur. Lozan Antlaşması ile borçlar meselesine getirilen çözüm ve Türklerden tazminat alınmaması muhalefetin tepkisine yol açmıştır. Boğazlarda kurulan rejim muhalefeti memnun etse de ticaret alanında yapılan düzenlemeler muhalefet tarafından başarısız bulunmuştur. Lozan Antlaşması'na Yunanistan lehine yeteri kadar madde koyulmadığı öne sürülmüştür. Muhalefet İngiliz Hükümeti'ni Ermenilere, Rumlara ve Bulgarlara yeterince destek olmamakla ve Rusya'ya karşı yanlış politika izlemekle de suçlamıştır. Buna karşın mevcut şartlarda daha iyisini elde edemeyeceğini bilen İngiliz Hükümeti tüm eleştirilere rağmen Lozan Antlaşması'nı savunmuştur. Hükümetin çabaları sonucunda Lozan Antlaşması imzalanmasından yaklaşık bir yıl sonra İngiltere Parlamentosu tarafından onaylanacaktır. Böylece Birinci Dünya Savaşı'ndan yıllar sonra Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında kalıcı bir barış yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Kaynakları

İngiltere Parlamento Tutanakları, Avam Kamarası, "Turkey (Peace Treaty)", C. 167, 2 Ağustos 1923, s. 1834-1850.

II.Kitaplar

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Cilt 5, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıralar*, Cilt 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

KARACAN, Ali Naci, *Lozan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

ÖKE, Mim Kemal, *Ermeni Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

SONYEL, Salahi, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

ŞİMŞİR, Bilal, *Lozan Telgrafları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

TUNCER, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

III.Makaleler

AKBIYIK, Yaşar, "Zaferin Tescili: Lozan Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 371-392.

AKIN, Veysi, "Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)", *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 306-318.

ALTUĞ, Yılmaz, "Atatürk ve Lozan Konferansı'nın İlk Devresi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 4, S. 11, Ankara, 1988, s. 417-436.

BERBER, Şarika, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, S. 2, 2006, s. 617-628.

BİLGİN, Mustafa, "Lozan Konferansı'nda Ermeni Meselesi: İtilaf Devletleri'nin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti", *Bellekten*, C. 69, S. 254, Ankara, 2005, s. 1-4.

BURAK, Mehmet, "Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 62, Ankara, 2005, s. 545-568.

ÇELEBİ, Mevlüt, "90. Yılında Lozan Barış Antlaşması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 28, S.1, İzmir, 2013, s. 1-4.

- CENGİZ, Nigar, "Rus Kaynaklarına Göre Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 36, 2019, s. 179-198.
- CEVİZLİLER, Erkan ve Seyhan AKBULUT, "Lozan Barış Konferansı'nda Kapitülasyonlar Meselesi ve İsmet Paşa", *Atatürk Dergisi*, C. 8, S. 2, 2019, s. 161-193.
- DİLEK, Mehmet, "Lozan Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin Ermenilere Yönelik Toprak Talepleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 19-20, 2011, s. 1-27.
- DEMİRCİ, Hasan, "24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Türk ve Dünya Tarihi Açısından Önemi", *Anasay*, S. 2, 2017, s. 247-263.
- DEMİRCİ, Sevtap, *Belgelerle Lozan*, Çeviren Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERASLAN, Cezmi, "Mudanya Mütarekesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 356-358.
- ERTAN, Temuçin, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, s. 61-76.
- ERTAN, Temuçin, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 15, S. 58, Ankara, 2016, s. 21-37.
- EROĞLU, Hamza, "Şerefli Bir Tarih: Lozan", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 3, Ankara, 1985, s. 805-812.
- GÜLEN, Ahmet, "Demokrat Parti Döneminde Lozan Algısı", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, s. 77-100.
- KODAL, Tahir, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, Ankara, 2006, s. 215-244.
- KODAMAN, Bayram, "Lozan Antlaşması Hakkında Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, 1989, s. 6-12.
- KÜÇÜK, Cevdet, "Sevr Antlaşması", *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, s. 1-5.
- TURAN, Şerafettin, "Lozan Antlaşması", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 27, İstanbul, 2003, s. 214-217.
- UZUN, Hakan, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 53, Ankara, 2013, s. 329-350.